

Zastosowanie zasad międzynarodowych kontraktów handlowych UNIDROIT jako ogólnych zasad prawa oraz *lex mercatoria*

Wybór orzecznictwa

Wprowadzenie

Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować postępującą harmonizację międzynarodowego prawa prywatnego. W procesie tym szczególną rolę odgrywa tak zwane prawo modelowe (*soft law*), stanowiące niewiążące regulacje prawne. Takim aktem międzynarodowego prawa modelowego są Zasady Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT (the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts), wydane po raz pierwszy w roku 1994 przez Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego z siedzibą w Rzymie¹. Najnowsza wersja Zasad pochodzi z 2010 r.²

¹ Tekst Zasad UNIDROIT dostępny na stronie: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/translations/blackletter2010-main.htm>>; Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego UNIDROIT jest międzynarodową organizacją rządową utworzoną w 1926 r. pod auspicjami Ligi Narodów. Celem tej organizacji jest przede wszystkim działanie na rzecz ujednoczenia zwyczajów w handlu międzynarodowym oraz unifikacji prawa prywatnego.

² Z uwagi na stosunkowo skromne orzecznictwo, którego powstanie oparte zostało na Zasadach UNIDROIT z 2010 r., w niniejszym opracowaniu autorka korzy-

Zasady UNIDROIT pełnią wiele różnych funkcji. Podstawową jest ułatwianie obrotu handlowego pomiędzy podmiotami wywodzącymi się z różnych krajów. Strony międzynarodowej umowy handlowej mogą zatem wybrać, w granicach wyznaczonych przez przysługującą im autonomię woli, niezależną kodyfikację, z którą powiążą swoją umowę³. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy strony umowy wywodzą się z państw należących do różnych systemów prawnych, mianowicie *common law* oraz prawa kontynentalnego. Zasady UNIDROIT mogą ponadto służyć jako wzór dla krajowych ustawodawców w procesie tworzenia wewnętrznego prawa umów. Mogą być też źródłem inspiracji dla judykatury w zakresie stosowania prawa kontraktowego.

Na gruncie europejskim podobny akt prawa modelowego stanowią Zasady Europejskiego Prawa Kontraktów (the Principles of European Contract Law – PECL)⁴, będące efektem prac Komisji Europejskiego Prawa Umów⁵. Regulacja ta jest przejawem tendencji unifikacyjnych w europejskim prawie prywatnym. Należy zaznaczyć, że dla twórców obu zbiorów zasad inspirację stanowiła Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r. (Konwencja wiedeńska)⁶, a także amerykańskie *Restatements*⁷. Warto podkreślić, że niektóre przepisy

stała z orzeczeń zapadłych na gruncie wcześniejszych wersji (z 1994 i 2004 r.). W materii będącej przedmiotem rozważań najnowsza wersja Zasad nie wniosła żadnych zmian.

³ J. Lic [w:] S. Włodyka (red.), *System prawa handlowego. Prawo handlowe: część ogólna*, Kraków 2009, s. 240.

⁴ Tekst Zasad PECL dostępny na stronie: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/pecl_full_text.htm>; szerzej o Zasadach PECL zob.: J. Lic, op. cit., s. 248–249; E. Rott-Pietrzyk, *Klauzula generalna rozsządku w prawie prywatnym*, Warszawa 2007, s. 231–237.

⁵ Komisja ta nazywana jest także Komisją Lando od nazwiska jej przewodniczącego – prof. Ole Lando. Komisja zakończyła swoją działalność w 2003 r.

⁶ Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286; należy wspomnieć, iż polskie tłumaczenie tekstu Konwencji zawiera wiele błędów (zob.: W. Kocot, *Zawieranie umów sprzedaży według Konwencji wiedeńskiej*, Warszawa 2007, s. 38).

⁷ *Restatements* są zbiorem niewiążących reguł, powszechnie stosowanych w Stanach Zjednoczonych. O wpływie *Restatements* na harmonizację europejskiego prawa

Zasad UNIDROIT są wręcz tożsame z przepisami Konwencji wiedeńskiej.

Celem niniejszego opracowania jest analiza zastosowania Zasad UNIDROIT jako ogólnych zasad prawa oraz współczesnej *lex mercatoria* w sporach powstałych na tle międzynarodowych umów handlowych oraz ukazanie tego rozwiązania jako odpowiadającego potrzebom współczesnej praktyki kontraktowej.

Zgodnie z preambułą, Zasady UNIDROIT określają ogólne reguły dla międzynarodowych umów handlowych. Niniejsze rozważania należy więc rozpocząć od określenia, jakie umowy można określić jako międzynarodowe i handlowe.

Pojęcie międzynarodowych umów handlowych w świetle Zasad UNIDROIT

Zasadniczą kwestią jest odpowiedź na pytanie: Jak należy rozumieć „międzynarodowy” charakter umowy? Treść Zasad UNIDROIT nie zawiera definicji tego pojęcia. W doktrynie podnosi się, że międzynarodową jest umowa powiązana z więcej niż jednym obszarem prawnym. Na gruncie Zasad UNIDROIT wskazuje się, że terminowi „międzynarodowy” należy nadać jak najszersze znaczenie – tak, aby z jego zakresu wykluczyć jedynie te sytuacje, w których wszystkie elementy danej umowy powiązane są wyłącznie z obszarem prawnym jednego państwa⁸.

Podobnie jak w przypadku międzynarodowego charakteru umowy, tekst Zasad UNIDROIT nie definiuje pojęcia „handlowej umowy”. Wskazuje się, że przez umowę handlową należy rozumieć między innymi umowy dostawy lub handlowej wymiany towarów oraz porozumienia inwestycyjne i umowy o świadczenie usług⁹.

prywatnego zob.: M. Kaczorowska, *Rola Restatements w procesie europeizacji prawa prywatnego*, „Radca Prawny” 2010, nr 1, s. 35–43.

⁸ Oficjalny komentarz do preambuły Zasad UNIDROIT dostępny na stronie: <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=14311>>.

⁹ Ibidem.

Należy podkreślić, że pojęcie to nie ma żadnego związku z ewentualnym posiadaniem przez strony umowy statusu przedsiębiorców. Handlowy charakter umowy ma przede wszystkim wykluczać umowy określane jako konsumenckie, to znaczy zawierane z przedsiębiorcą przez osobę w celu bezpośrednio niezwiązanym z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Podyktowane jest to specyficznym ukształtowaniem obrotu konsumenckiego w większości systemów prawnych, mającym za główny cel ochronę konsumenta jako słabszej strony umowy.

Ogólne zasady prawa oraz *lex mercatoria*

Zakres zastosowania Zasad UNIDROIT określa preambuła. W jej świetle Zasady UNIDROIT można stosować między innymi, gdy strony postanowiły, że ich umowa będzie regulowana przez ogólne zasady prawa lub *lex mercatoria*. Wątpliwości powstają szczególnie w odniesieniu do pojęcia ogólnych zasad prawa. Wielokrotnie krytykowano tego rodzaju sformułowania, wskazując na ich znaczną ogólność. W piśmiennictwie podjęto jednak próbę zdefiniowania ogólnych zasad prawa oraz wyznaczenia ich katalogu. Podnosi się zatem, że ogólne zasady prawa stanowią pewne reguły przewodnie (wytyczne), które nie mają charakteru norm nadających się do bezpośredniego stosowania. Do zasad tych zalicza się przykładowo: zasady *pacta sunt servanda*, dobrej wiary, ochrony praw nabytych oraz ochrony zaufania¹⁰.

Jeszcze więcej rozbieżności powstaje w związku z próbą określenia pojęcia *lex mercatoria*. Bywa ono definiowane jako ogół zwyczajów handlowych¹¹ ukształtowanych w praktyce międzynarodowo-

¹⁰ B. Fuchs, *Lex mercatoria w międzynarodowym obrocie handlowym*, Kraków 2000, s. 105.

¹¹ A. Luederitz, *Fortschritte im deutschen internationalen Privatrecht*, [w:] *Festschrift der Rechtswissenschaftlichen Fakultät zur 600-Jahr Feier der Universität zu Köln*, Köln-Berlin-Bonn-München 1988, s. 271 i n. Przez zwyczaj należy rozumieć powszechnie stosowaną w danym okresie, w danym środowisku oraz w danych stosunkach

wego obrotu handlowego. Spotykane jest też określenie *lex mercatoria* jako ogół zwyczajów w handlu międzynarodowym, równorzędnych prawu właściwemu. Niekiedy do *lex mercatoria* zaliczane są także zasady regulujące postępowanie państwa w związku z transakcjami handlowymi. Najkrócej *lex mercatoria* można określić jako normy pochodzenia zwyczajowego, zwane także autonomicznym prawem kupieckim¹².

W doktrynie można spotkać się ze stanowiskiem, iż podstawowa różnica między ogólnymi zasadami prawa a *lex mercatoria* polega na tym, iż z *lex mercatoria* wynikają szczegółowe rozstrzygnięcia, natomiast ogólne zasady prawa wymagają konkretyzacji na gruncie danego stanu faktycznego¹³.

Zasady UNIDROIT jako ogólne zasady prawa

Niekiedy strony międzynarodowych umów handlowych poddają zawierany przez siebie kontrakt ogólnym zasadom prawa. Konkretyzacja tak nieprecyzyjnego pojęcia należeć będzie każdorazowo do organu orzekającego. Jako przykład może posłużyć orzeczenie Sądu Arbitrażowego przy Izbie Gospodarczej w Lozannie¹⁴ w sporze między dwoma belgijskimi przedsiębiorcami a hiszpańską spółką. Strony zawarły umowę o przekazanie wiedzy i doświadczenia w odniesieniu do wytworzenia i wprowadzenia określonego produktu na rynki kilkunastu państw. Na skutek rzekomego nie-

prawnych praktykę określonego postępowania. Zwyczajem handlowym jest zaś taki zwyczaj, który stanowi pewien tradycyjny sposób postępowania kupców przy zawieraniu oraz wykonywaniu umów. W doktrynie można spotkać się także z pojęciem uzansu handlowego, czyli zwyczaju handlowego zarejestrowanego i ogłoszonego przez określoną organizację międzynarodową, jednak wielu autorów utożsamia te dwa terminy.

¹² Przegląd definicji *lex mercatoria* w: B. Fuchs, op. cit., s. 17-21.

¹³ A. Szumański, *Renegocjacja umów w międzynarodowym obrocie gospodarczym: studium prawnoporównawcze*, Kraków 1994, s. 75.

¹⁴ Orzeczenie Sądu Arbitrażowego przy Izbie Gospodarczej w Lozannie z 25.01.2002 r. (sygn. niedostępna), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=863>>.

wykonania zobowiązań przez drugą stronę hiszpańska spółka wypowiedziała umowę oraz wystąpiła z roszczeniem o odszkodowanie. Jedna z klauzul wskazywała, że umowa podlega „ogólnym zasadom prawa mającym zastosowanie do międzynarodowych umów handlowych”. Cytując preambułę Zasad UNIDROIT, skład orzekający zdecydował się zastosować przedmiotowe reguły jako ogólne zasady prawa. Sąd stwierdził, że zarówno w prawie szwajcarskim, jak i w belgijskim oraz hiszpańskim żaden przepis nie wyklucza stosowania tej regulacji. Podkreślił także, że produkt miał zostać wprowadzony na rynki w wielu krajach, co przemawiało za oparciem rozstrzygnięcia na Zasadach UNIDROIT.

W sprawie między amerykańskim producentem a algierską spółką Sąd Arbitrażowy Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu (Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy) zajmował się sporem powstałym na tle umowy dostawy urządzeń przemysłowych oraz transferu *know-how*¹⁵. W aneksie do umowy producent zobowiązał się informować drugą stronę o wszelkich zmianach i unowocześnieniach urządzeń. Umowa zawarta między stronami upoważniała sąd do rozstrzygnięcia sprawy z uwzględnieniem ogólnych zasad prawa oraz zwyczajów handlowych. Uzasadniając swoją decyzję o posłużeniu się Zasadami UNIDROIT, sąd podniósł, że stanowią one reguły powszechnie uznane przez praktykę międzynarodowego handlu i dlatego powinny znaleźć zastosowanie w przedmiotowej sprawie.

Nierzadkie są także sytuacje, w których strony postępowania zgadzają się na zastosowanie Zasad UNIDROIT już w trakcie trwania sporu. Jako przykład można przytoczyć inne orzeczenie Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego w sporze powstałym na tle umowy o wyemitowanie banknotów, zawartej między jednym z narodowych banków a drukarnią¹⁶. Umowa zawierała wyjątkowo nieprecyzyjną klauzulę, zgodnie z którą w ewentualnym sporze

¹⁵ Orzeczenie Sądu Arbitrażowego Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu z 04.1997 r. (8264), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=658>>.

¹⁶ Orzeczenie Sądu Arbitrażowego Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu z 02.1999 r. (9474), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=690>>.

między stronami sąd miał wydać „sprawiedliwe” rozstrzygnięcie. Na początku postępowania arbitrażowego obie strony zaakceptowały przedłożoną przez skład orzekający propozycję zastosowania „ogólnych reguł i standardów międzynarodowych umów”. Sąd jako podstawę rozstrzygnięcia przyjął Zasady UNIDROIT oraz Zasady PECL, uzasadniając, że oba akty stanowią ogólne reguły i standardy w materii międzynarodowych umów handlowych i dlatego winny znaleźć zastosowanie w sprawie.

Zasady UNIDROIT jako współczesna *lex mercatoria*

Dość często spotykane jest zamieszczanie w kontraktach klauzul stanowiących, że wszelkie spory związane z daną umową winny zostać rozstrzygnięte w zgodzie z *lex mercatoria*. Podobnie jak w przypadku ogólnych zasad prawa, do sądu należeć będzie decyzja, jak należy rozumieć to pojęcie oraz ewentualnie, jakie akty prawne uznać za autonomiczne prawo kupieckie. Przykładem zastosowania Zasad UNIDROIT jako współczesnej *lex mercatoria* jest rozstrzygnięcie Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej Federacji Rosyjskiej z 2002 r.¹⁷ Spór powstał na tle umowy między rosyjskim (powód) a niemieckim (pozwany) przedsiębiorcą o świadczenie usług w zakresie wprowadzenia na rosyjski rynek towarów wyprodukowanych przez pozwanego. W wykonaniu umowy powód znalazł na rynku macierzystym potencjalnego kupującego dla wspomnianych towarów oraz pomógł niemieckiemu partnerowi handlowemu w sporządzeniu umowy sprzedaży. Umowa sprzedaży została następnie zawarta przez pozwanego oraz nabywcę towarów, pozwany zaś podpisał akcept usług świadczonych przez powoda. W niedługim czasie na-

¹⁷ Orzeczenie Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej Federacji Rosyjskiej z 05.11.2002 r. (11/2002), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=857>>.

bywca towarów wypowiedział jednak umowę sprzedaży i zwrócił zakupione towary pozwanemu. Na tej podstawie pozwany odmówił zapłaty powodowi, argumentując, że z uwagi na brak pomyślnego wykonania umowy sprzedaży powodowi nie należy się wynagrodzenie za świadczone usługi. Z kolei powód utrzymywał, że w świetle umowy między stronami wypłata wynagrodzenia nie była uzależniona od sfinalizowania umowy sprzedaży.

Umowa zawarta między powodem a pozwanym przewidywała, że wszelkie spory z nią związane winny zostać rozstrzygnięte w zgodzie z podstawowymi zasadami *lex mercatoria*. W ocenie sądu Zasady UNIDROIT wyrażają podstawowe zasady *lex mercatoria*, powołał się on zatem na odpowiednie przepisy dotyczące interpretacji oświadczeń oraz innych zachowań stron (art. 4.1 oraz 4.3 Zasad UNIDROIT). Sąd zwrócił uwagę przede wszystkim na fakt, że umowa zawierała szczegółowy opis usług, które miały być świadczone przez powoda, i jednocześnie nie wspominała o ewentualnej umowie sprzedaży. Według sądu ani natura umowy, ani też wola stron nie wskazywały na to, aby wypłata wynagrodzenia uzależniona była od pomyślnego wykonania umowy sprzedaży i tym samym w wyroku przyznał rację powodowi.

Zdarza się również łączne ujmowanie Zasad UNIDROIT jako *lex mercatoria* oraz ogólnych zasad prawa. Za przykład może posłużyć rozstrzygnięcie w sporze między rumuńskim sprzedawcą a angielskim kupującym przed Międzynarodowym Sądem Arbitrażowym¹⁸. Umowa zawarta między stronami stanowiła jedynie, że podlega „prawu międzynarodowemu”. Sąd uznał, że przez prawo międzynarodowe należy rozumieć *lex mercatoria* oraz ogólne zasady prawa, mające zastosowanie do międzynarodowych umów, a za takie uznał Zasady UNIDROIT. Co ciekawe, wbrew argumentom sprzedawcy sąd odmówił zastosowania Zasad PECL, stwierdzając, że stanowią one efekt badań naukowych na tym etapie stosunkowo słabo znanych międzynarodowemu środowisku biznesowemu i bę-

¹⁸ Orzeczenie Sądu Arbitrażowego Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu z 06.01.2003 (12111), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=956>>.

dających jedynie wstępem do przyszłej europejskiej kodyfikacji zobowiązań umownych¹⁹.

W innej sprawie ten sam sąd rozpatrywał spór powstały na tle umowy zawartej między francuską a amerykańską spółką²⁰. Gdy już w trakcie postępowania arbitrażowego skład orzekający zapytał strony o to, jakie prawo powinno stanowić podstawę rozstrzygnięcia sprawy, wskazały one regulacje swoich krajowych porządków prawnych oraz alternatywnie ogólne zasady prawa. Po stwierdzeniu, że regulacje żadnego z porządków krajowych nie mogą mieć zastosowania w sprawie, skład orzekający oparł swoje rozstrzygnięcie na Zasadach UNIDROIT. Uzasadniając swoją decyzję, odwołał się do szeregu spraw, w których uznano, że Zasady UNIDROIT są najlepszym ujęciem ogólnych zasad prawa. Jednocześnie sąd wziął pod uwagę *lex mercatoria* w postaci dwóch zasad: obowiązku działania zgodnie z zasadą dobrej wiary oraz zasadą *pacta sunt servanda*. Tym samym rozstrzygnięcie zostało oparte na ogólnych zasadach prawa wynikających z Zasad UNIDROIT oraz fundamentalnych zasadach *lex mercatoria*.

Podane przykłady obrazują, że Zasady UNIDROIT mogą być z powodzeniem stosowane jako podstawa rozstrzygnięć w wielu różnych sporach, zarówno jako ogólne zasady prawa, jak i współczesna *lex mercatoria*.

Podsumowanie

W obecnym obrocie gospodarczym nie sposób nie dostrzec rosnącej roli prawa modelowego. Przejawem tej tendencji jest sze-

¹⁹ W większości przypadków sądy powszechne i arbitrażowe nie kwestionują charakteru Zasad PECL jako *lex mercatoria* oraz ogólnych zasad prawa. Być może rolę odegrał tu czas, w jakim sąd wydał orzeczenie (2003 r.), tzn. zaledwie cztery lata po opublikowaniu Zasad PECL, i stąd zwrócił uwagę na brak dostatecznego ugruntowania w międzynarodowym środowisku handlowym. Obecnie właściwie nie podważa się charakteru Zasad PECL jako *lex mercatoria*.

²⁰ Orzeczenie Sądu Arbitrażowego Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu z 2004 r. (13012), <<http://www.unilex.info/case.cfm?id=1409>>.

rokie stosowanie takich zbiorów reguł, jak Zasady UNIDROIT. Regulacja ta w znacznym stopniu ułatwia handel między podmiotami gospodarczymi pochodzącymi z różnych państw oraz może służyć jako pomoc w negocjowaniu i sporządzaniu międzynarodowych umów handlowych.

Przykładów licznych odwołań do Zasad UNIDROIT dostarcza orzecznictwo międzynarodowego arbitrażu handlowego, które może stanowić inspirację dla polskiej judykatury. Uwagę zwraca różnorodność umów w przedmiotowych sprawach – od klasycznych umów sprzedaży przez umowy dostawy, umowy o świadczenie usług po transfer *know-how*. Szczególnie przydatne jest zastosowanie Zasad UNIDROIT w sytuacji, gdy strony nie wskazały w sposób wyraźny regulacji, której ma podlegać umowa, ale odwołały się do pojęć takich, jak ogólne zasady prawa czy *lex mercatoria*. Ponadto Zasady UNIDROIT mogą także stanowić inspirację dla krajowego ustawodawcy w zakresie dostosowywania prawa do wymagań współczesnego obrotu gospodarczego.